

Szűz Szent Margit asszonynak,
Béla királynak leányának,
élete.

(Folytatás.)

Mert eloszlott vala némű-némű malaszt az ő orcájában és némű-némű malasztos mégért erkölcs az ő tekintetiben,²⁶ úgy hogy sém ke(6)mény beszédökkel, sém lágy beszédökkel ném lálatnék megváltoztatni. Ez szent szűz kevés beszéddel elégedik vala még. Ő vala vesztégségnek²⁷ szeretője, és soha őmagát nem aggya vala magas mevetésre (fél való mevetésre).²⁸ Sémniképpen őmagát dicsírni nem hagyja vala, magahányást²⁹ és hétságos³⁰ szót mēndēnēstől fogva megútál vala. Gērjedőz vala ez némēs szent szűz az isteni szerelmnek tűzével, és meggyúladván imádkozik vala szűnetlen, olyha³¹ minden közbevetés nekől, úgyhogy napnak első ideétől³² fogva az konventnek³³ ebédének ideiglen szőnetlen imádságban marad vala még, és tahát Uronk Jézus Krisztusnak feszőletinek őt sebeinek heleit gyakorta nagy béven ő kön-hullatásával meg-öttözvén,³⁴ ő szájával megcsókolga(7)ttya vala. Azonképpen tészēn vala ő szent szűleének képenek es, hogykit³⁵ ez szent szűz nagy kívánattal tisztēl vala. Az eleven szent kērészfát³⁶ mindēnkoron őnála (vagy őmellette) tartja vala, úgyhogy nem csak vigyázván, de még alván³⁷ es tisztēlnéje³⁸ az szent kērészfát. Mikoron az refektóriumban bemēgyēn vala, az szent-

²⁶ Diffusa autem erat quaedam gratia (= kedvesség vö. Melich: Szl. J. I. 19—20) ejus faciei et gratiosa maturitas ejus aspectui.

²⁷ Amatrix taciturnitatis. — An das so war sie gar fleiszig ihres Schweigens. — *Vesztégség* = hallgatás, nem-szólás.

²⁸ Hangos nevetés. — Et nunquam se in risum resolvit... — Sie züflosz auch nimmer in streffliche Lachen.

²⁹ Kérkedés.

³⁰ Üres, hiábavaló, haszontalan.

³¹ Mintegy. Másik jelentése: mintha.

³² Az *idő*-nek a régi nyelvben 'óra' jelentése is van: ...von der ersten Stunde des Tages an...: — Ezen reggeli 6 órát érts.

³³ *Konvent* itt az apácák társasága. — ...ita ut ad alium prandium Conventus orationes suas semper continuaret.

³⁴ Öntöz.

³⁵ *Hogyki* jelentése 'ki'.

³⁶ Vivificae crucis signum et suae Genetricis imaginem circa se semper devotissime conservaret.

³⁷ *Vigyáz* = 'virraszt', 'ébren marad'. — ...non solum vigilans, verum etiam dormiens.

³⁸ Tisztēlném, tisztēlnéd, *tisetēlné*, v. *tisetēlnéje*.

tőknek képüket létérdépölvén alázatot³⁹ imággya vala. Azonképen égyebött és, valahol Uronk Jézusnak, asszonyonk Máriának és égyéb szentőknek képüket láttya vala, létérdépölvén tiszteli vala. Akármely hamar kellétt és elménni, soha el nem hatta.

Az kösségnek⁴⁰ étkével mindénkoron megélegészik vala. Az kösség kivöl⁴¹ soha nem észik vala, haném csak mikoron az ő anyya és nényei, hercegeknek feleségi, júnek vala ez klastromban; de ezt és csak alég téski vala, az fejedelm(8)nek kételenéchtése⁴² miá,⁴³ de ritkán.

Az éjének sokát (sok éjüket) nagyobb részre imádságban [mulatja] (mulat) vala el⁴⁴ álom neköl égy szórórrol avagy kettővel, kik ővele nagy örömmel társolkodnak vala, demaga⁴⁵ távúl.⁴⁰ Kéri vala Szent Margit asszon az ő társit alázatos kéreéssel, hogy ha valamely az szórórok közzöl őréá mēnne, mēg nē hadnáják⁴⁷ bántani az ő imádságában. Mert gyakorta az ő imádságában az ő szüvének keserő nyögése (fászkodása) és soklása⁴⁸ között — miképpen nyilván megésmerték — hogy-

³⁹ *Alázatosan*. Ezen a módhatározón a helyhatározó -n rag van, az azonos értékű *alázatot* alakon a régi -t helyhatározó rag. — *Humiliter*. — *Alázatot* és *alázatosan* úgy viszonylik alakilag egymáshoz, mint 'kelt *Fehérvárt*' és 'kelt *Fehérváron*'.

⁴⁰ Az apácák társaságának. — *Cibus communitatis peroptime contenta*. — ...hät ein Genügen an der Speisz des Convents.

⁴¹ Községen kívül (vö. kétségkívül v. kétségen kívül). — *Ausserhalb des Convents asz sie nit*.

⁴² *Kételenécht* > *kételenéjt* > *kételenét* > *kételemt* > *kételemt*. Az -ny-es *kénytelen* kiejtés és írás hibás szófejtés eredménye. — ...coacta... — ..betwungen ward...

⁴³ Miatt.

⁴⁴ Eltölt.

⁴⁵ A régi összetett *demaga* ellentétes kötőszónak ugyanaz a jelentése, mint a mai *de* kötőszónak.

⁴⁶ Baros kiadásában ez a hely a hibás mondatpontozás miatt hibás értelmű. Szerinte: „...kik ő vele nagy örömmel társolkodnak vala. De maga távol kéri vala Szent Margit asszony az ő társit...” — *Manig Nacht verging sie in dem Gepet ungeschlafen mit zweien Gesellen ihrn Schwestern, die sie mit Fleisz pat aufzumerken, das niemant köm sie zu hindern an dem Gepet*. — Nem Margit kérte távolról a társait, hanem az ő előzetes kérésére ők maradtak távol tőle azért, hogy ha valaki őt imádságában zavarni akarná, megakadályozhassák.

⁴⁷ Hagynánk v. hagynók, hagynátok, *hagynák* v. *hagynáják*, (A *hagynók* alak keletkezte és tárgyias minősége újabb a *hagynánk* alak tárgyias alkalmazásánál. A *hagynánk* is mind alanyi, mind tárgyias minőségében eredetibb a csak tárgyias *hagynók*-nál.)

⁴⁸ *Fászkodás* ~ fohászkodás. *Soklás* ~ csuklás; a *soklás* jelentése azonban 'zokogás'. — *Frequenter etiam inter amarus cordis gemitus et singultus...* — ...wann sie gemeiniglich ausprach mit pitter Erseuffzen und Prechen ihres Herzens.

olyha némiképpen ömagának kövéle⁴⁹ ragattatott, és csudálatos siralmas szöveget mond vala.

Soha Szent Margit asszon kiváltképpen avagy egyedől dormitóriumnak kivőle nem akart lenni, hanem csak irgalmasságért,⁵⁰ és ez-koron az ő imádságit az ő (9) ágyának előtte tellyeséti vala még.

Ebédnek utánna kézi dolgot tészén vala, jelésől szent egyházhoz való dolgot (mívet) és szenteknek ereklékhez⁵¹ való ékességüket. Demaga az ő kézi míviért az szilenciomot (az vesztégségtartást)⁵² hátra nem veti vala, de igén erőssen még-tartya vala.

Ha mikoron ez szent szűz az szokott imádságit be nem telleséchteti vala, jelésől az ő szüleinek jelén voltokért, tahát igén bánkódik vala, mintha valami nagy kárt vallott volna, mind addig, mígnem betelleyeséchtötte, hogy az egy napnak része lelki dimölcs⁵³ nekől el né múlnék.

Ez szűznek vala nagy kívánattya (szerelme) béchtélésre,⁵⁴ és nagy szerelmel olyha ő ereének fölőtte az szerzetnek régula szerént való keménségét (szenvedetösségét, böchtét) erőkédik vala még-tartani, kinek okáért gyakorta jut vala ő testének⁵⁵ nagy (10) fogyatkozására.

Vala ez szent szűznek nagy ájtatossága imádságra, mert áll vala az karba⁵⁶ siralmakkal nagy imádságokban. Némikoron imádkozik az szent kérészt oltára előtt az karban, némikoron az ő titkos imádkozó helén az karban, némikoron kedég áll vala az ablaknál, kirél nézik Krisztusnak szent testét nagy ájtatossággal és nagy siralmakkal.

⁴⁹ ...quasi quodammodo extra se rapta... — ...quasi in spiritu rapta fuisset.

⁵⁰ Sajnálta az őt kísérő apácátársait azért, hogy azok miatta éjtszaka nem pihenhetnek. — Nunquam enim singularis vel sola extra dormitorium esse volebat, nisi ratione compassionis vel quietis sororum se comitantium... — Oft von Mitleiden wegen ihrer Gesellin und Schwester, das sie ihr Ruh möchten haben, bleib sie in dem Dormiter. — Itt az irgalmasság jelentése tehát: 'részvét', 'szánalom', 'sajnálkozás'.

⁵¹ Ereklýé-ékhez > ereklýé-j-ékhez > ereklýéjökhez. Baros a birtokviszonyt nem vette észre, ezért hibásan írta át így: „ereklýékhez”. — Nach dem Essen arbeitete sie mit ihren Händen und zu vorderst die Dienst, die zugehörten der der Kirchen und dem Heiligtum der Heiligen (genit!)

⁵² Haltung des Schweigens.

⁵³ Gyümölcs. — Kein Zeit des Tages liesz sie vergebens hingeen.

⁵⁴ Béchtélés > béjtélés > böjtölés v. béchtélés > böchtélés > böjtölés.

⁵⁵ A Volf-kiadásban hibásan: *testnek*. Evvel a hibával adja Baros is. Hogy a Volf-Baros *testnek* hiba *testének* helyett, ezt mutatja az előtte lévő „ő“ birtokos-jelző is, meg aztán a német szöveg megfelelő helye is: „Abkraft... ..ihres Leibes.“ Baros — ebből látszik — Ráskai Lea kéziratát sem nézte meg.

⁵⁶ Hol? kérdésre felel. — ...in choro...

Az első misét meghallgattya vala magának,⁵⁷ de az nagy misén és egyéb zsolozsmákon⁵⁸ mindenkoron egyéb szórórokkal állott és éneklött, ha-nem⁵⁹ mikoron beteg volt; minden időben ezenképpen áll vala mind ebédig. Szent kérészt naptól fogva kedég húsvétig ebéd után egy kevéssé megmarad vala az szórórokkal és azután elmégyen vala az karban⁶⁰ és áll vala imádságokban nagy siralmal⁶¹ mind kollációig.⁶² Azonképpen tészén (11) vala kompléta után és mind addig, míg nem betészik vala az kart⁶³ és azután elmégyen vala az ő cöllájában, az ő ágya előtt betelleyesécti vala az ő imádságit és imádkozik vala mind elő tikszóig.⁶⁴ Azután léfekszik vala az ágy előtt az págyiméntomon egy gyékénre.

Ésmég ez szentségés szűz Judika vasárnaptól fogva nagy-szombatig minden napon megolvastattya vala az Passiót (Krisztusnak kényrát), és hallgattya vala nagy ájtatossággal és siralmal lábon állva. Azannéra gyötri vala őmagát húsvét előtt az két hétben, és oly igen alázja vala őmagát, és foglalja vala őmagát imádságokban, siralmakban, mintha mindenkoron látnája az Urístent az feszőletnek ő képében.

Nagy csötörtékre jutván kedég megmossa vala az szórórok lábait nagy alázatosság(12)gal és hogy kik valának az időben ez klastromban számmal hetvenen. És nemcsak az szórórok lá-

⁵⁷ Egymagában, külön. — Et audiebat primum missam privatam.

⁵⁸ Zsoltárimádság különböző hymnusokkal, olvasmányokkal s egyházi imádságokkal átszőve. Már az ősegyházban a papság és hívek közös ájtatosságokon énekeltek vagy fölváltva karban imádkozták a zsoltórokat. A VI. században már készen volt a ma is használatos beosztás: *Matutinum* (reggeli rész: a *Nocturnus*-szal. éjjeli vagy hajnali résszel), a *Laudes* (dícséret), a *Prima*, *Tertia*, *Sexta*, *Nona*, *Vesperae* (vecsernye, régen így is: *veternye*) és *Completorium* (befejezés, régiesen: *kompléta*). Ezek a nevek jelzik az egyes részek időbeli beosztását a nap különböző óráira. A *Matutinumot* valaha éjjel mondták, a *Laudest* hajnalban.

⁵⁹ A *ha — nem* jelentése nem az, ami ma; nem 'sed', vagy 'autem', nem aber', hanem 'nisi', 'hacsak — nem' azaz 'kivévéu azt az esetet, (mikor).' Világosan kitűnik ez a latin szövegből: „et erat cum aliis sororibus semper in missis et in aliis officiis.*) nisi esset infirma; et omni die ita stabat et faciebat usque ad horam prandii. — Baros nem használja a magyar legenda megőrtéséhez a latin nyelvű forrást; ezért ezt a helyet is rossz mondatpontozással és hibás értelmezéssel írja át így: „Az első misét meghallgatja vala magának, de a nagy misén és egyéb zsolozsmákon mindenkoron egyéb szórórokkal állott és éneklött. Ha nem mikoron beteg volt, minden időben ezenképpen áll vala mind ebédig.” Mivel Barosnak ez a szövege „mai nyelvre” való átírás, helyesen így kellett volna a Legenda e helyét átírnia: „Az első misét meghallgatja vala magányosan, de a nagy misén és egyéb zsolozsmákon mindenkoron egyéb szórórokkal állott és éneklött, ha csak beteg nem volt (vagy: kivévéu, mikoron beteg volt). Minden időben ezenképpen áll vala mind ebédig.” Baros mai nyelvre való átírásából azt olvashatjuk ki, hogy Margit éppen mikor beteg volt, akkor állt mind ebédig a zsolozsmán. A Legenda pedig ennek éppen az ellenkezőjét mondja.

* Officium = zsolozsma.

bait mossa vala még, de még az szolgálóknak és lábokat megmossa vala nagy alázatossággal és ájtatossággal és nagy siralmal. Térdén állván mégyén vala egy szóror lábátúl az más szóror lábához, és úgy mossa vala, és megtörli vala ő fejének fédelével⁶⁵ és megcsokolja vala, és azután ugyanazon fédelet (avagy ruhát) azonképpen fején viseli vala. Ezt kedég Szent Margit asszon, hogy megmossa lábokat, meggkéri vala az priorissátúl engedelmeségért mindén esztendőben, mindattúl fogva, hogy Szent Margit asszonnak jó okossága⁶⁶ volt. Az priorissa kedég örömet neki haggya vala.

Az Úr vacsoráján az mandátum⁶⁷ után ez szent szűz be nēm mégyén vala ő ágyában, de (13) imádkozik vala nagy ájtatossággal, és olvas vala szoltárt, állván ő lábain az karban; de az veternyén és egyéb zsolozsmákon áll vala az egyéb szórorokkal, és ezt tézsi vala nagyszombatnak vecsernyéjéiglen.

Nagypéntékén kedég mēndēnēstől fogva sēmmit nēm észik vala, sēm iszik vala, sēm aloszik vala, sēm szól vala valamely embérnek, viselvén mind az tellyes napot nagy ájtatos, siralmas imádságban, siratván Jézusnak ártatlan szent halálát. Mikoron kedég nagypéntékén az pap fēlemeli az kērészfát és azt mongya: Ecce lignum (azaz: ímehol vagyon az szent kērészfta), azkoron ez szentségēs szűz, Szent Margit asszon, lēterjeszti vala őmagát⁶⁸ az földre nagy siralmakkal, úgyhogy az ő nagy siralmát még el-ki és megnallhatták az szentēgyházban. (14) Ezēnképpen marad vala mind napestig nagy siralmakban.

Égyéb időkben kedég az éjnek vesztégségét mulatja vala el

⁶⁵ Hová? kérdésre felel. — ...et postea intrabat in chorum.

⁶⁶ A *siralom*, *álom*, *hatalom* stb. eredetibb alakja *siralom*, *álm*, *hatalom* stb. volt, a *-val*, *-vel* rag eredetibb alakja pedig *-al*, *-el*. Az ómagyar *fi al* 'cum filio', *halálá-al* 'cum morte ejus' alakból később lett hangzóválasztó*). *v*-vel *fi-v-al*, *halálá-v-al*, s az efféle alakokban a nyelvtudatnak már nem *-al* lett a 'cum', 'mit' jelentésű rag, hanem *-val*. Némely nyelvjárásunkban nemcsak a magánhangzóra végződő tövek vették föl a rag *-val*, *-vel* alakját, mint *fi*, *halála* stb., hanem ezt a *v*-s alakú ragot analogia következtében fölvevették a mássalhangzóra végződő tövek is, mint *kanál*, *kés*, stb. Így van némely nyelvemlékünkben: *kanálval*, *késvel*. Voltak olyan *-val*, *-vel* ragos szavaink is, melyekben a *-v* eredetileg hangzóválasztó volt, de hangzókiesés miatt közvetlen mássalhangzó utáni helyzetbe került. Így a *mogzotu* (mai 'magzat'), *molosztu* (mai 'malaszt') tövekből *mogzotu-v-ol*, *molosztu-v-ol* lett s ezekből *magzatval*, *malasztval*. Sok vidéken még a mássalhangzóra végződő tövek nem vették föl a *-val*, *-vel* rag *-v-s* alakját, hanem az a változás történt bennük, hogy az *-al*, *-el* alakú rag előtt megnyúlt a szó tövégi mássalhangzója: *vaj-al* (mit Butter) > *vajjal*, *hal-al* (mit Fisch) > *hallal*. (A vogulban ma is: *vajjel* a '*vajjal*', *chuljel* a '*hallal*', a mai *álommal* régi magyar *álmal* alakjának pedig a vogulban *álmjel* felel meg.) Sem a vogul, *álmjel* nem *álmvel*ből lett, sem a régi magyar *álmal* nem *álmval*-ból, épúgy a régi magyar *siralmal* nem *siralmvál*-ból lett; tehát nem is írom így: *siralmmal*.

*) Talán ez jobb műszó lenne a kétségkívül rossz *hiatusöltő* vagy *ürpótló* helyett.

az ő szokott imádságiban. Gyakorta ő imádsági után az nagy fáradságnak miatta az ő ágya előtt az gyékénen léletik vala még az szóroroktól alonnia. Veternyének előtte ésmég félkél vala, kiről bizonságot töttek az szórorok. Jelösöl szóror Jolént, hogyki vala sekrestyérés szóror, úgy mond, hogy ő nyolc esztendeig volt sekrestyérés és mindénkoron gyakorta lélte őtet imádságban veternyének előtte, mikoron ez szóror mégyen vala az óra⁶⁹ meglátni, hogy ha⁷⁰ ideje veternyét harangoznia. Ésmég⁷¹ karácson estin, mikoron hirdettetik Krisztusnak születése az veternye után az kapitulomba, miképpen szokás ez szent szérzetben.

Azonképpen (15) tészén vala asszonyunk Mária születésének estin és, és Nagybódogasszon estin, és Dimélesoltó Bódogasszon estin.

Mikoron kedég hallja vala Szent Margit asszon az Bódogasszon napját félhirdetni az veternyén, tahát ez szent szüz léterjeszködik vala az földre nagy siralmal, és tellyes ájtatossággal imádkozik vala, és háláadásokat tészén vala.

Mindén karácson estin mond vala ezér Pátérnosztért, és tészén vala ezér Véniaát, és böchtél vala vízzel. Azonképpen mindén Bódogasszon estin mond vala ezér Ave-Máriát és tészén vala ezér Véniaát, és böchtél vala vízzel, még ha elég erőtelen⁷² volt és. Pinkést estin mond vala ezér Véni-Szánkétét ezér Véniaával és böchtél vala vízzel. Azonképpen böchtél vala egyéb szentéknak és és szent apostoloknak estin vízzel.

Oly igén nagy édés ájtatossággal imádkozik, hogy az szórorok hallották, imádságának idején mintha valakivel (16) szólt volna. Az szót hallják vala, de nem érthetik vala, mi az

⁶² Vacsoráig. — ...post prandium ...usque ad horam collationis.

⁶³ Míg be nem csukták a kar ajtaját. — ...donec clauderetur ostium chori...

⁶⁴ *Elő* régi nyelvünkben 'első'-t is jelentett: itt is azt jelenti. — ...usque ad cantum galli.

⁶⁵ ...cum velo capitis sui. — Baros hibásan írja át így: „fedelével”. E szónak semmi köze a magyar *fedél* szóhoz, hanem a német *Pfeitel* átvétele. Mai nyelvjárásban is él *fidel* alakban. A régi *fedél* jóval hosszabb volt, mint széles, s a fejet körülgöngyölvén vele, két végét az áll alatt csavarták össze. (L. Gombocz MNy. IV, 177). Sokszor előfordul a Margit-Legendában s Baros mindig rosszul érte *fedél*-nek írja a *fedel*-t.

⁶⁶ ...et hoc inceptit facere, quando inceptit habere bonum sensum et bonam cognitionem.

⁶⁷ *Mandátum* a lábmosás szertartása.

⁶⁸ Egész testével leborult (vö. elterült). — ...prosternebat se ad terram...

⁶⁹ Az órát meglátni. A finn-ugor nyelvekben — a magyarban is — a teljes tárgynak eredetileg nem volt ragja.

⁷⁰ A *ha* eredetileg nem föltételes kötőszó volt, hanem időhatározó kérdőszó (mikorra? mikor?), még eredetiben pedig helyhatározó kérdőszó (hová? v. nyelvjárási: *há?*). Itt a mondat értelme: ... hogy vajjon ideje már harangozni?

⁷¹ Ismét. — ...item...

⁷² Nagyon erőtelen.

szó volna. Oly igen nagy édességgel és nagy siralmakkal imádkozik vala ez szent szűz, hogy mikoron ő imádkozik vala, oly igén nagy sirást tészén vala, hogy az ő véloma (avagy keszkenője), kivel az ő könvét (siralrát) eltörli vala, annéra vizesől vala mēg, hogy annak utánna ez szent szűz az vélomot (avagy keszkenőt) mēgfacsarja vala, és az siralmnak vize kijú vala belőle, az vélomból. Mēly nagy siralmaknak okáért ez szent szűznek ő feje mēghidegölt vala, és visel vala az ő fején mindēnkoron sok ruhát.

Ezēn újtatosságra tanéchtya vala az égyéb szórorokat és, jelēsől égy szórort, ki vala kántrix, szórór Katērína, Váradī András úrnak lēánya.

(Folyt. köv.)

Mészöly Gedeon.

Zum Wortschatz einer ungarländischen deutschen Siedlung. (Kistormás, Komitat Tolna.)

(Fortsetzung.)

Die Vereinheitlichungstendenz der Volkssprache ist aber dem dauernden Bestehen von Tautonyma nicht günstig. Der Sprachmischung sollte ein Sprachausgleich folgen. Diese lexikalische Vereinheitlichung konnte auf zweierlei Weise erreicht werden:

a) In einigen wenigen Fällen ist eine **Kontamination** entstanden. Keine der in Kampf geratenen Formen konnte den völligen Sieg davontragen, sie gingen lieber einen Kompromiss ein. Die 'Deichsel am Wagen' heisst in Oberhessen *Geisel*, in Süd-Nassau *Deichsel*, in Kistormás ist die Kontaminationsform *Deisel* allgemein geworden. Dieselbe Wortkreuzung kommt — nebst *Geigchsel* — auch in dem Stammgebiet vor. (Abb. 5.)⁹ — Beim Zusammenstossen von *Spennel* und *Nadel* (für 'Stecknadel') ist die Form *Spennohl* ständig geworden, aus dem Kampfe der vielen mundartlichen Bezeichnungen für 'Flieder' (*Zitterene*, *Fuchschwanz*, *Lämmerschwanz*, *Sträusse*, *Hüttenblume*, *Baumblume*, *Bäumchenrose*, **Pfingsten**, **Nägelchen** usw. (ist die Zusammensetzung *Pingstnäel* (*Pfingstnägél*) als Sieger hervorgekommen.

b) In der überwiegenden Mehrzahl der Erscheinungen hat sich aber der Ausgleich so vollzogen, dass einer der in Kampf geratenen Ausdrücke sich auf Kosten aller übrigen durchsetzte und in der Kolonialmundart festgeworden ist. Der Ausgang des Kampfes war recht abwechslungsreich: es hat bald dieser, bald jener Sprachtyp den Sieg davongetragen, so dass in dem Wort-

⁹ W. Pessler: Handbuch der Deutschen Volkskunde. Potsdam. III. S. 298.f.